

Nr 195.

Av herr **Nordenson** och herr **Anderson, Axel Ivar**, om utredning
angående åtgärder för införande av deltidstjänst.

Vid 1942 års riksdag väcktes av oss motioner (I: 181 och II: 238) om utredning angående åtgärder för att bereda gifta kvinnor ökade tillfällen till deltidarbete i allmän och enskild tjänst. Utgångspunkten för vår framställning då var, att gifta kvinnors förvärvsarbete blivit en social företeelse av stor och växande betydelse.

»Medan folkräkningen 1920 utvisade, att 5 % av samtliga gifta kvinnor i åldern 15—50 år voro förvärvsarbetande, hade samma siffra år 1930 stigit till 10 %. Vid 1936 års partiella folkräkning, vilken tog sikte på förekomsten av förvärvsarbete under hela äktenskapet, ej blott vid räkningstillfället, befunnos hustrurna i 18 % av bestående äktenskap, ingångna efter år 1900, ha varit i högre eller lägre grad yrkesarbetande. Cirka 6 % hade haft deltidarbete under hela äktenskapets varaktighet eller under väsentlig del (mer än hälften) därav, nära 4 % hade haft deltidarbete under hela eller en väsentlig del av äktenskapet och nära 9 % hade haft yrkesverksamhet i mera obetydlig utsträckning.

Under de år, då barnen födas och växa upp, kräva hemmets arbetsuppgifter den gifta kvinnans tid och krafter i sådan utsträckning, att något större utrymme knappast finnes för förvärvsarbete. Efter ett förslag av 1935 års befolkningskommission ha statsmakterna på senare år dock sökt underlätta förvärvsarbetande kvinnors moderskap. Kvinnliga befattningshavare i statstjänst erhålla sålunda vid havandeskap och barnsbörd upp till 4 månaders tjänstledighet med samma lön som vid sjukdom: i enskild tjänst utgör den lagstadgade ledighetstiden 12 veckor. Sedan ledighetstiden, som ju omfattar tiden närmast före och efter barnets födelse, är förbi, försvårar emellertid förvärvsarbetet ofta barnens omvårdnad och hemmets skötsel.»

Vi framhöllo vidare:

»Det är ett av de löftesrika tecknen i de senaste årens andliga utveckling i vårt land, att hemmets värde för de enskilda människorna och dess grundläggande betydelse för folket i dess helhet allt mer börjat erkännas. Men att skapa ett hem i verklig mening, där föräldrar och barn utvecklas under ömsesidig påverkan till ansvarsmedvetande och gemenskapskänsla, är icke lätt, om makarna ha var sina arbetsuppgifter utanför hemmet, som ta deras bästa krafter i anspråk. Deras samvaro med barnen begränsas till morgon- och kvällstimmar, då hushållets alla praktiska angelägenheter på samma gång skola fullgöras. För ett sunt hemliv är en husmoders sammanhållande verksamhet av största vikt. En heltidsanställning torde försvåra detta i mycket hög grad.»

»Befolkningspolitiska och familjesociala skäl peka i den riktningen, att en omläggning av de gifta kvinnornas förvärvsarbete måste anses önskvärd.»

»Förhållandena äro också sådana, att förvärvslivet har behov av även de gifta kvinnornas insatser, för såvitt dessa icke tagas i anspråk av hemmen. Detta är icke minst en följd av den fortskridande minskning av utbudet på arbetsmarknaden, som under de närmaste två årtiondena blir en följd av nativitetens nedgång efter 1920. Slutligen är det självfallet ett samhällsintresse, att den speciella utbildning, begåvning och yrkesskicklighet, som många gifta kvinnor besitta, kommer samhället tillgodo.»

»Under alla förhållanden måste många gifta kvinnor, som böra och kunna få barn, behålla sin anställning. Föreningen av dessa skilda uppgifter kan då eventuellt ske med hjälp av *deltidsarbete*. Deltidsarbetet är ur den gifta kvinnans synpunkt ofta att föredraga framför heltidsanställning och innebär befolkningspolitiskt sett en för hennes del gynnsammare arbetsform.

Såsom framhållits i företagna utredningar (Kvinnoarbeitskommitténs betänkande 1938) samt en utredning verkställd av fru Birgitta von Hofsten på uppdrag av Fredrika-Bremerförbundet (Deltidsarbete, yrket och hemmet, Stockholm 1941) förekommer redan deltidarbete för gifta kvinnor i stor omfattning. Det rör sig om arbete, som i sig självt är av korttidsnatur (tidningsbud, städerskor), arbete som utföres i hemmen, hushållsarbete, arbete som utföres av egna företagare etc. Bland industriarbeterskor, kontors- och affärsanställda samt kvinnor i allmän tjänst är däremot deltidarbete ovanligt. I detaljhandeln kommer dock sådan arbetskraft till användning här och var (konsum, mjölkcentralen), liksom på apoteken.»

»Även för arbetsgivarnas del förefaller det, som om deltidarbetet skulle innebära åtminstone vissa gynnsamma sidor. Sålunda förtjänar framhållas, att det vid ojämn arbetsbelastning, som ju särskilt förekommer i butiker men även på många kontor och i offentliga verk med omfattande expeditionstjänst, borde vara förmånligt att ha tillgång till deltidarbetskraft. I sådana fall, då rusningstiderna äro regelbundet återkommande, skulle en rationell planering utan svårighet kunna genomföras. En del butiker ha verkställt en sådan. Vid personalökning på ett kontor skulle det säkerligen i många fall vara riktigast med hänsyn till arbetskraftsbehovet att anställa en person med halvtidstjänstgöring. En fråga, som icke är tillräckligt utredd, är den, huruvida större arbetseffektivitet per timme uppnås vid kortare tjänstgöring. Möjligt är, att så kan vara fallet, åtminstone i starkt mekaniserat arbete.

Gentemot dessa fördelar stå ur arbetsgivarsynpunkt vissa nackdelar, såsom upprepning av instruktioner, tätare avräkningar, kanske även ökning av ineffektiva tidsmoment vid tjänstgöringens början och slut m. m. Särskilt inom industrien förefaller det, som om obenägenheten för deltidarbete skulle vara ganska stor. Givet är också, att deltidarbete i många fall kan vara olämpligt med hänsyn till arbetets natur. På kontor med rutinmässigt arbete samt i butiker borde det emellertid finnas utrymme för en väsentlig ökning av deltidarbetet. De bästa förutsättningarna för denna anordnings genomförande i större skala existera dock, såsom kvinnoarbeitskommittén påpekat, i den offentliga tjänsten, framför allt i expeditionsarbetet vid kommunikationsverken, men även hos andra statliga eller kommunala verk och inrättningar.

Deltidsarbetet har emellertid väckt de anställdas betänkligheter. Kvinnoarbeitskommittén sammanfattar dessas synpunkter sålunda: 'Man fruktar en allmän nedvärdering av den kvinnliga arbetskraften, om den gifta delen

därav gör anspråk på särfrörmåner eller ger sken av att medgiva, att deras arbetsförmåga ej skulle vara fullgod. Man befarar vidare en press nedåt på arbetslönerna, om denna del av arbetarstammen ej begär 'försörjarlöner', utan visar sig kunna underbjuda sina kamrater. Man befarar vidare, att deltidarbetet speciellt på kontorsbanan skall under de relativt oreglerade arbetstidsförhållandena utveckla sig till ett heltidsarbete med deltidslön. Man finner svårigheter föreligga i avvägandet av andra förmåner än löner, vilka kunna vara inkluderade i avtalsbestämmelser: pensionsrätt, semesterförmåner, sjukledighetsersättning etc.'

Vi framhöllo även, 'att ej heller arbetstagarnas farhågor äro alldeles grundlösa. Det ligger nära till hands att betrakta deltidarbetet som en lösare anställningsform, vilken ej berättigar till samma lön eller samma förmåner som en reguljär befattning. Emellertid borde dessa svårigheter kunna övervinnas genom avtalsförhandlingar mellan parterna. Staten bör om möjligt föregå med gott exempel genom att utbygga de redan existerande reglerna om nedsättning av tjänstgöringstid.»

Vidare funno vi det viktigt, att deltidarbetet organiseras på ett smidigt och elastiskt sätt samt efter fria överenskommelser mellan arbetsgivare och arbetstagare. Lagstadgad rätt att påfordra deltidstjänst bör sålunda näppeligen ifrågakomma.

Vid riksdagens behandling av ifrågavarande motion hänvisades den till tillfälliga utskott. I första kammaren inhämtades yttranden från socialstyrelsen, Svenska arbetsgivareföreningen, Landsorganisationen i Sverige, Högerens centrala kvinnoråd, Svenska landsbygdens kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Sveriges socialdemokratiska kvinnoförbund, Fredrika-Bremerförbundet och Sveriges husmodersföreningars riksförbund. Andra kammarens tredje tillfälliga utskott införskaffade därjämte yttranden från statskontoret, statens arbetsmarknadskommission, 1941 års befolkningsutredning, Handelns arbetsgivareorganisation, Kooperativa förbundet, Daco, Kvinnliga kårsammanslutningars centralråd, Kvinnliga kontoristföreningen och Yrkeskvinnors riksförbund. Yttranden med tillstyrkanden av motionen eller instämmande i dess syfte förelågo från socialstyrelsen, 1941 års befolkningsutredning, Svenska arbetsgivareföreningen, Handelns arbetsgivareorganisation, Landsorganisationen, Daco, Högerens centrala kvinnoråd, Svenska landsbygdens kvinnoförbund, Folkpartiets kvinnoförbund, Fredrika-Bremerförbundet och Kooperativa förbundet. Kvinnliga kårsammanslutningarnas centralråd, Kvinnliga kontoristföreningen, Yrkeskvinnors riksförbund och Sveriges husmodersföreningars riksförbund framhöllo, att frågan om deltidarbete icke endast är ett de gifta kvinnornas problem, varför en utredning icke borde begränsas till allenast de gifta kvinnorna.

1941 års befolkningsutredning framhöll bl. a. följande:

»Den fråga, som i motionen väckts, är av största vikt och intresse för de problem, som befolkningsutredningen har att taga ställning till. Redan nu ha stora grupper av gifta kvinnor sökt sig till sådana yrken, där man efterfrågar arbetskraft, som står till förfogande för deltidstjänstgöring. Inom

stora arbetsområden, där kvinnlig arbetskraft är sysselsatt, företrädesvis inom industri- och kontorsyrkena men även inom t. ex. lärar- och sjukvårdsyrken, ges emellertid för närvarande inga möjligheter att erhålla deltidsarbete. Utan att närmare upptaga till diskussionen de skäl, som framföras emot deltidsarbete på här berörda arbetsområden, vill befolkningsutredningen framhålla, att ehuru många av dessa skäl otvivelaktigt äro sakligt berättigade, synas de dock icke ha en så generell giltighet, att de böra hindra, att en utredning verkställes i frågan. Då befolkningsutredningen icke anser sig vara ett lämpligt organ för utredning av de invecklade arbetsmarknads- och lönefrågor, som måste lösas, innan möjligheter till deltidsarbete kunna erbjudas i större utsträckning än vad som för närvarande sker, torde en utredning i hithörande frågor enligt befolkningsutredningens uppfattning lämpligen böra anförtros åt särskilda sakkunniga. Befolkningsutredningen förordar att en utredning i motionens syfte kommer till stånd.»

Första kammarens andra tillfälliga utskott anförde i sitt utlåtande, att det kunde stöta på praktiska svårigheter att genomföra deltidsarbete i enskild tjänst. Inom den allmänna tjänsten, där arbetsformer och löneförmåner m. m. i stor utsträckning äro reglerade, syntes däremot förutsättningarna vara större för införande av deltidstjänstgöring. Utskottet tillstyrkte därför motionen såtillvida, att det förordade en utredning angående åtgärder för att bereda kvinnor ökade tillfällen till deltidsarbete i allmän tjänst. Första kammaren biföll utskottets förslag. Andra kammarens tredje tillfälliga utskott avstyrkte motionen, varemot en minoritet avgav reservation. Kam-maren följde utskottet, varför frågan föll.

1942 års statsrevisorer ha framhållit, att kvinnliga tjänstemän inom statsförvaltningen ha högre sjukledighet än de manliga. Sjukledigheten har i genomsnitt utgjort 11,2 dagar för manliga och 19,4 dagar för kvinnliga tjänstemän. Det påpekas därvid särskilt, att sjukledigheten varit längre bland gift än bland ogift kvinnlig personal. Ordföranden i Föreningen kvinnor i statens tjänst fru Jane Broström har i anledning av detta gjort bl. a. följande uttalande (Sv. D. 17 december 1942):

»De gifta kvinnornas sjukledighet är, om man så vill, ett särproblem. Först vill jag nämna att födelsefrekvensen stigit avsevärt bland de statligt anställda gifta kvinnorna på senare år. I många familjer, där det förr bara fanns ett barn, finns det nu två eller flera. Det är ju en mycket glädjande utveckling, som dock tyvärr medför vissa nackdelar ur arbetssynpunkt, eftersom dessa mödrar med flera barn i vissa fall få större behov av tjänstledighet, även frånräknat tiden kring barnens födelse. Så svårt som det blivit att få hemhjälp och så dyr som hemhjälpen ställer sig, sträva dessa mödrar efter att göra så mycket som möjligt i hemmet. I sin ambition att klara förvärvsarbete, hem och barn ta de ofta på sig ett dubbelt arbete, som sliter hårt, och så bli de överansträngda och måste vara lediga ibland.»

Även ur ren hälsosynpunkt vore det säkerligen till stor fördel, om kvinnor hade större möjligheter att erhålla deltidstjänstgöring. Särskilt finns det många förvärvsarbetsbetande gifta kvinnor, som av risk för att senare inte återfå sitt arbete icke vilja lämna sin anställning under de år, hemmet och

barnen kräva deras mesta tid, trots att den dubbla arbetsbördan blir alltför krävande för dem. Säkerligen skulle många förvärvsarbetande kvinnor med glädje begagna sig av möjligheten till deltidstjänstgöring, om de därigenom kunde hålla kontakten med sitt yrkesarbete och vid behov kunna återgå till detta med full tjänstgöring.

Vid behandlingen av fjolårets motioner restes från flera håll bl. a. den invändningen att en eventuell utredning inte borde begränsas blott till att avse gifta kvinnor utan även borde utsträckas till att omfatta också ogifta kvinnor, helst även till männen i den mån behov av deltidstjänst yppades för dem. För vår del vilja vi framhålla, att frågan om deltidstjänst alltid måste bli mest betydelsefull för de gifta kvinnorna. Emellertid förstå vi väl, att även samma behov i enstaka fall kan uppkomma för såväl män som ogifta kvinnor, antingen i fall av nedsatt arbetsförmåga eller vårdnadsplikt mot anhöriga eller också av önskan att bedriva viss tids studier. Mot en utvidgning av utredningen till att omfatta även andra än gifta kvinnor ha vi alltså intet att invända.

I övrigt vilja vi endast hänvisa till de synpunkter, som anfördes i fjolårets motioner och yttranden och som inte sedan dess förlorat i styrka. Vi förorda sålunda på nytt en utredning, varvid problemet i första hand koncentreras till anställningar i allmän tjänst men varvid även möjligheterna till och betingelserna för deltidsarbete i enskild tjänst, såvitt möjligt ägnas uppmärksamhet. Frågan om pensions- och semesterersättning vid deltidstjänst bör tagas under noggrant övervägande. Det är också av vikt att tillse, att deltidsarbete icke får bli en obligatorisk arbetsform utan endast en frivillig.

Under hänvisning till vad här ovan anförts hemställas,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående åtgärder för införande av deltids-tjänst i första hand i det allmännas verk, varvid avseende icke minst måtte fästas vid befolkningspolitiska och familjesociala synpunkter.

Stockholm den 23 januari 1943.

Harald Nordenson.

Ivar Anderson.